

УДК 656.072(477):347.763(477)

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.12.02>**Уляна Гришко,**

канд. юрид. наук,

викладач кафедри цивільного права

Навчально-наукового юридичного інституту

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ДОГОВІР ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРА ТА БАГАЖУ ЯК РІЗНОВИД СПОЖИВЧОГО ДОГОВОРУ

Наукова стаття присвячена правовому аналізу договору перевезення пасажирів та багажу. Основною метою даного дослідження є з'ясування особливостей договору перевезення пасажирів та багажу як споживчого договору. З'ясовано, що договір перевезення пасажирів та багажу є різновидом споживчого договору. Це доводиться наявністю трьох спільних ознак, таких як: суб'єктний склад, мета договорів та їх оплатний характер. Суб'єктом складом виступає споживач – фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника, який і є водночас пасажиром за договором перевезення пасажирів, багажу. Суб'єктами надання транспортних послуг виступають юридичні чи фізичні особи-підприємці, основним видом діяльності яких є здійснення перевезень пасажирів, багажу з обов'язковим дотриманням вимог ліцензування.

У статті автор доводить, що пересування особи, яке реалізується шляхом перевезення будь-яким видом транспорту, є її особистою потребою для забезпечення життєдіяльності, що цілком відповідає меті споживчого договору, відповідно до якої фізична особа придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

Оплатний характер споживчого договору та договорів із перевезення пов'язаний з тим, що підприємці-перевізники здійснюють діяльність із надання послуг, спрямовану на отримання прибутку.

Таким чином, детальне вивчення автором договору перевезення пасажирів та багажу, а саме його суб'єктного складу, мети, предмета та оплатного характеру, дає можливість визначити його як споживчий договір. Це вказує на можливість застосування до врегулювання зобов'язань за договором перевезення пасажирів та багажу Закону України «Про захист прав споживачів». Крім того, у пасажирів як споживачів послуг перевезення виникають додаткові права та обов'язки, в тому числі і право реалізувати форми і способи захисту своїх прав, передбачені даним Законом.

Ключові слова: договір, пасажир, споживач, споживчий договір, багаж, перевезення.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення необхідність щоденного забезпечення потреб населення у перевезенні чи доставці їх багажу зростає. Правовою основою регламентації зобов'язань між пасажиром та перевізником виступає договір перевезення пасажирів та багажу. Проблеми правового регулювання договірних відносин за участю пасажирів певною мірою розглядалися у вітчизняній цивілістиці. Це зумовлено особливостями суб'єктного складу даного договору, його мети та предмета. Дані ознаки є кваліфікуючими для визначення договору перевезення пасажирів та багажу як споживчого договору, що насамперед вказує на особливий правовий статус пасажир-споживача як найменш захищеної сторони договору.

Натепер у науці цивільного права не досить дослідженими є договірні відносини, пов'язані з наданням послуг перевезення за участю пасажирів-споживачів. Однак окремі роботи безпосередньо торкалися проблематики договірної регулювання відносин за участю споживачів, а також загальної характеристики договорів перевезення на конкретному виді транспорту. Зокрема, це праці таких науковців: І.І. Банасевич, В.Я. Горблянського, М.М. Гудими, Г.О. Ільченко, О.П. Письменної, Г.А. Осетинської, Г.В. Самойленка, Р.Б. Сірка, Ю.Ю. Рябенка, А.В. Федорончука, О.Ю. Черняк та ін.

Дослідження особливостей договору перевезення пасажирів та багажу як споживчого договору залишилося поза увагою доктрини цивільного права.

Метою статті є науковий аналіз загальних положень договору перевезення пасажирів та багажу як різновиду споживчого договору, аналіз чинного законодавства України, теоретичних та практичних проблем, пов'язаних із визначенням суб'єктного складу, мети та, зокрема, щодо визнання його як споживчого договору.

Виклад основного матеріалу. Основною підставою виникнення споживчих зобов'язань у сфері транспортних послуг слугують двосторонні правочини – договори. Невипадково поняття «договір» і «зобов'язання» інколи отождожують. Але це не зовсім правильно. Як зазначає В.В. Васильєва, «договір та зобов'язання – це окремі правові явища, які співвідносяться як причина та наслідок, як підстава та те, що зумовлено цією підставою» [1, с. 14].

Перш ніж розглянути специфіку договорів, які виникають у сфері перевезення, необхідно дослідити особливості споживчого договору та його дотичність до договору перевезення.

Які ж договори належать до «споживчих», спробуємо знайти відповідь у законодавстві. Так, у ЦК України є спеціальні застереження щодо поширення законодавства про захист прав споживачів на відносини за публічним договором роздрібною купівлі-продажу за участю покупця – фізичної особи (ч. 2, 3 ст. 698 ЦК), на відносини за договором побутового під'яду (ч. 2, 3 ст. 865 ЦК). Однак щодо договору побутового прокату такого застереження законодавець не передбачає, хоча і визнає такий договір публічним (ст. 787 ЦК). У ЦК є інші договори, спрямовані на забезпечення особистих культурно-побутових та інших потреб громадян, щодо яких подібні застереження відсутні, наприклад, у сфері зберігання, перевезень пасажирів і багажу, страхування [2].

Навіть у Законі України «Про захист прав споживачів» безпосередньо визначаються лише деякі споживчі договори, а саме: договори роздрібною купівлі-продажу (ст. 8-10), договір про виконання робіт та про надання послуг (ст. 10), договори про надання споживчого кредиту (ст. 11). Проте перелік споживчих договорів фактично є значно більшим [3].

Незначна кількість науковців серед класифікацій договорів виділяють споживчі договори. Так, О.О. Красавчиков виокремлює деякі договори споживчого характеру, серед них: побутового замовлення і під'яду, договори культурного і побутового обслуговування громадян, перевезення пасажирів і багажу [4, с. 42-43].

Для вирішення питання про приналежність транспортних договорів до переліку споживчих необхідно виявити наявність спільних юридичних ознак, притаманних таким договорам.

Р.В. Пожоджук вказує на такі особливості споживчого договору: сукупність однорідних відносин, що підпадають під сферу дії законодавства про захист прав споживачів; особливий спосіб передачі електричної енергії за договором, у даному випадку за договором постачання електричної енергії через приєднану мережу; особливий суб'єктний склад договору; особливий порядок укладення договору; взаємність договору; мета договору – виключно для особистого використання фізичною особою та задоволення особистих потреб; свобода договору, забезпечена законодавством про захист прав споживачів [5, с. 14]. Так, М.М. Гудима виділяє такі основні ознаки споживчого договору: специфічний суб'єктний склад; особливість предмета в частині призначення виключно для особистих, сімейних, домашніх та інших потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності; публічно-правовий характер; оплатний характер; особливий порядок укладення [6, с. 22-27]. Аналогічні ознаки споживчого договору впливають із визначення поняття «споживчий договір», запропонованого Г.А. Осетинською: «Споживчим договором, на який поширюється законодавство про захист прав споживачів, має вважатися правочин, за яким продавець, виробник, виконавець, що є підприємцем, реалізує товар, роботи, послуги споживачеві – фізичній особі, яка придбаває, набуває, замовляє, використовує (має намір це зробити) товар, роботи, послуги для особистих культурно-побутових, сімейних, домашніх та інших особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням професійних обов'язків найманого працівника» [7, с. 61-62].

З приводу виділення М.М. Гудимою таких ознак споживчого договору, як публічно-правовий характер та особливий порядок укладення, то заслуговує на підтримку позиція І.І. Банасевич, а саме: не зовсім доцільно та обґрунтовано наголошувати на публічно-правовому характері будь-якого цивільно-правового договору, в тому числі споживчого, адже правовідносини, корті становлять предмет регулювання цивільного права, є приватноправовим та засновані на юридичній рівності і майновій самостійності їх учасників. Отже, мова може йти тільки про встановлення певних особливостей правового статусу сторін споживчого договору. І.І. Банасевич доводить, що характерною

ознакою правовідносин за участю споживачів є нерівне становище суб'єктів, наявність «сильної» і «слабкої» сторони: з одного боку виступають підприємці, що володіють не лише капіталом, а й певним обсягом необхідних фахових знань про свій товар (роботу, послугу), а з іншого – індивідуальний споживач (фізична особа), який змушений довіряти наданій інформації про товар, роботу або послугу [8, с. 72].

Отож, можливість говорити про те, що договір перевезення пасажирів та багажу є різновидом споживчого договору, доводиться наявністю трьох спільних ознак, таких як: суб'єктний склад, мета договорів та їх оплатний характер. Розглянемо їх детальніше на прикладі даного договору.

Щодо договору перевезення пасажирів та багажу, то згідно зі ст. 910 ЦК України за договором перевезення пасажирів одна сторона (перевізник) зобов'язується перевезти другу сторону (пасажирів) до пункту призначення, а в разі здавання багажу – також доставити багаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання багажу, а пасажир зобов'язується сплатити встановлену плату за проїзд, а у разі здавання багажу – також за його провезення. Виникнення у перевізника обов'язку з доставки багажу та видачі його у пункті призначення пасажирів або іншій особі, яка має право на його одержання, залежить виключно від дій самого пасажирів, які здійснюються ним у межах укладеного договору перевезення [9, с. 75].

Аналіз нормативно-правового регулювання договору перевезення пасажирів та багажу різними видами транспорту дає можливість зрозуміти, що суб'єктами надання транспортних послуг виступають юридичні чи фізичні особи-підприємці, основним видом діяльності яких є здійснення перевезень пасажирів, багажу з обов'язковим дотриманням вимог ліцензування.

Іншою стороною договору перевезення пасажирів та багажу виступає пасажир. Характеризуючи договір перевезення пасажирів та багажу як споживчий договір, варто визначити, чи можливе застосування у даному договорі термінів «пасажир» як «споживач» послуг перевезення. Дослідження Закону України «Про захист прав споживачів», спеціального транспортного законодавства та наукових позицій дає можливість зробити висновок, що «споживач» та «пасажир» взаємопов'язані і співвідносяться як загальне і спеціальне. Крім того, складники законодавчої дефініції «споживач» поширюються й на поняття «пасажир». Таке співвідношення цих понять вказує на те, що пасажир як споживач транспортних

послуг наділяється додатковими правами та захистом за Законом України «Про захист прав споживачів».

Проте необхідно звернути увагу на те, що на практиці поняття «пасажир» і «споживач» інколи не збігаються. До пасажирів належать тільки ті споживачі транспортних послуг, які перебувають у транспортному засобі під час руху, тобто ті, які вже уклали договір перевезення пасажирів. Але особи, які купують у касі попереднього продажу автовокзалу квитки на автобус, будучи споживачами транспортних послуг, не належать до числа пасажирів, бо вони тільки виявили намір укласти договір перевезення, а статусу пасажирів ще не набули. З іншого боку, не всі пасажирів, які перевозяться у транспортному засобі без проїзного квитка, на підставі трудового договору та за відсутності особистої потреби у пересуванні (наприклад, контролери, водії) належать до споживачів транспортних послуг.

Таким чином, щодо першої ознаки – суб'єктного складу, то споживач, як фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника (п. 22 ст. 1 ЗУ «Про захист прав споживачів»), виступає суб'єктом і споживчого договору, і договорів з перевезення пасажирів, багажу.

Наступне, що є спільним для споживчого договору та договору перевезення пасажирів та багажу, є мета договору. Однією з характерних рис споживчого договору є його мета, яка тісно пов'язана з предметом, і формулювання її можна виокремити із поняття «споживач», закріпленого в Законі України «Про захист прав споживачів», а саме: «фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника» [10]. Тобто мета, з якою фізична особа придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію, в нашому випадку послугу, має важливе значення для характеристики договору перевезення пасажирів та багажу як споживчого договору.

Щодо того, чи належить перевезення пасажирів до особистих потреб, то у монографічному дослідженні І.І. Кичко «Особисті потреби: регуляторні механізми формування та забезпечення» представлена класифікація потреб, яку провів В.І. Тарасенко. Він у рівні «потреби існування» виділяє підрівень

«побутові потреби», серед яких і є потреба у пересуванні [11, с. 27].

Тобто пересування особи, яке реалізується шляхом перевезення будь-яким видом транспорту, є її особистою потребою для забезпечення життєдіяльності.

Оплатний характер споживчого договору та договорів із перевезення пов'язаний з тим, що підприємці-перевізники здійснюють діяльність з надання послуг, спрямовану на отримання прибутку. Однак законодавством може бути встановлено право безоплатного, пільгового проїзду для окремих категорій громадян за рахунок підприємств транспорту або відповідного бюджету у випадках, встановлених законом та іншими нормативно-правовими актами [12, с. 565].

Важливим є також визначення договору перевезення пасажирів та багажу як договору про приєднання. Традиційно більша частина публічних договорів має конструкцію договору про приєднання, що повною мірою відображає їхню юридичну природу. Практично всі умови майбутнього перевезення є «наперед установленими» для пасажирів. Тож він може або погодитися з умовами, запропонованими перевізником, і акцептувати його публічну оферту, або ж ні.

М.І. Брагинський охарактеризував даний договір як договір із формулою «або погоджуєшся з усім, що я пропоную, або договору не буде». З указаної причини, можливо, точнішим, ніж приєднання, може вважатися термін «продиктований договір» у німецькому праві. Він дозволяє виразити обидві ознаки вказаних договорів: і те, що особа приєдналася, не маючи можливості обумовлювати його умови, і одночасно те, що вона вимушена була через певні причини вчинити певним чином [13, с. 358].

Висновки

Таким чином, детальне вивчення договору перевезення пасажирів та багажу, а саме його суб'єктного складу, мети, предмета та платного характеру, дає можливість визначити його як споживчий договір. Це вказує на можливість застосування до врегулювання зобов'язань за договором перевезення пасажирів та багажу Закону України «Про захист прав споживачів». Крім того, у пасажирів як споживачів послуг перевезення

виникають додаткові права та обов'язки, в тому числі і право реалізувати форми і способи захисту своїх прав, передбачені даним Законом.

Список використаних джерел:

1. Васильєва В.В. Договір як підстава виникнення цивільно- правового зобов'язання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2013. 18 с.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 22.11.2020).
3. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 22.11.2020).
4. Красавчиков О.А. Сфера обслуговування: гражданско-правовой аспект. *Советская юстиция*. 1960. № 5. С. 42-43.
5. Пожоджук Р.В. Захист прав споживачів за договором постачання електричної енергії через приєднану мережу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2016. 20 с.
6. Гудима М.М. Предмет договору про надання туристичних послуг за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2013. 277 с.
7. Осетинська Г.А. Цивільно-правовий захист прав споживачів за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2006. 220 с.
8. Банасевич І.І. Теоретико-правові підходи до розмежування споживчого та публічного договорів. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства*. 2017. С. 67-75.
9. Сірко Р.Б. Договір перевезення пасажирів залізничним транспортом: проблемні питання. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2012. № 1. С. 68-78.
10. Банасевич І.І. Особливості предмета споживчого договору. *Часопис цивілістики*. 2018. Вип. 31. С. 28-31.
11. Кичко І.І. Особисті потреби: регуляторні механізми формування та забезпечення. Чернівці, 2010. 258 с.
12. Дзера О.В., Кузнецова Н. С., Луць В. В. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. Київ: Юрінком Інтер, 2013. Т. II. 1120 с.
13. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право: Общие положения. Москва: Статут, 1997. 850 с.

Uliana Hryshko. Contract of transportation of passenger and luggage as variety of consumer contract

The scientific article is devoted the legal analysis of contract of transportation of passenger and luggage. The primary purpose of this research is finding out of features of contract of transportation of passenger and luggage as a consumer contract. It is found out, that a contract of transportation of passenger and luggage is the variety of consumer contract. It is the presence of three general signs: subject composition, purpose of contracts and them payment character. An user comes forward subject composition – as a physical person

which acquires orders, uses or intends to purchase or order products for the personal necessities, not direct-coupled with entrepreneurial activity or implementation of duties of the hired worker, which is at the same time a passenger by agreement of transportation of passenger, luggage. The subjects of transport services are legal or natural persons-entrepreneurs, whose main activity is the carriage of passengers, luggage with mandatory compliance with licensing requirements.

In the article, the author argues that the movement of a person realized by transportation by any mode of transport is his personal need to ensure life, which is fully consistent with the purpose of the consumer contract, according to which an individual who acquires, orders, uses or intends to purchase or order products for personal needs not directly related to business activities or performance of duties of an employee.

The paid nature of the consumer contract and contracts of carriage is due to the fact that the entrepreneurs – carriers carry out activities to provide services aimed at making a profit.

Thus, a detailed study by the author of the contract of carriage of passengers and luggage, namely its subject composition, purpose, subject and payment nature makes it possible to define it as a consumer contract.

This indicates the possibility of applying the Law of Ukraine "On Consumer Protection" to the settlement of obligations under the contract of carriage of passengers and luggage. In addition, the passenger as a consumer of transportation services has additional rights and obligations, including the right to exercise the forms and methods of protection of their rights under this Law.

Key words: contract, passenger, consumer, consumer contract, luggage, transportation.